# *INDIFFERENS* şi *DIFFERENS* ÎN CADRUL SPAŢIULUI GENULUI POEZIEI RELIGIOASE (RUGĂCIUNEA – IMNUL RELIGIOS – PSALMUL)

**Volodîmîr ANTOFICIUK**

In the article there is attempt to outline genre peculiarities of spiritual poetry: literary prayer and Psalm, religious literary anthem (or styling or rehashing), The author tried to find their universal mutual specific properties (indifferens), and, along with it, and their inherent special (differens) signs of each of these genres.

**Key words**: genre, literary prayer, literary Psalm, religious literary anthem.

Studiul rugăciunii literare , a psalmului literar, a imnului religios literar (sau a stilizării lor, ori a cântului) în literatura ucraineană, ca şi în oricare alta, nu este posibil fără o conturare clară a specificităţii acestui gen de creaţie spirituală.

Pentru diferenţierea lor este necesar să se descopere anumite caracteristici universale ale speciilor acestui gen (*indifferens*) şi în acelaşi timp şi caracteristicile lor specifice (*differens*).

Toate trei specii ale acestui gen, într-o formă sau alta, se regăsesc în religiile de bază ale lumii. Chiar şi cultele religioase, de asemenea, au multe caracteristici *differens*, au şi acele *indifferens,* care îi unesc, le creează integritatea specifică: „Cum toate religiile pot fi comparate între ele, cum ele sunt variantele unui unic fenomen, afirma Emil Durkheim, fără îndoială, există elemente principale comune lor". Cel mai important este faptul că „aceste asemănări exterioare mărturisesc prezenţa altor asemănări, care sunt mult mai profunde"[1].

Speciile rugăciunea, psalmul, imnul, în cadrul diferitelor religii capătă însuşiri specifice, anume sub influenţa *differens* ale acestor religii diferite.

Pusă într-un asemenea racursi, problema s-a discutat deja în literatura ştiinţifică. Cu toate acestea, anumite aspecte, declarate specifice ei, necesită precizări. De aceea scopul demersului nostru este evidenţierea caracteristicilor de bază ale speciilor rugăciunii, psalmului, imnului (în special a celor literare) în cadrul discursului religios, iar sarcina – evidenţierea acelor caracteristici de bază specifice,

[1] E. Durkheim. *Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії*, Kiev, 2002, p.8.

BDD-A27202 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:41 UTC)

care să creeze posibilitatea de a individualiza, separa cânturile poetice ale psalmilor de cele ale rugăciunii literare sau ale imnului literar.

Unii dintre cercetători numesc printre speciile înrudite cu rugăciunea, în afară de psalm şi imn, şi descântul[1]. Referitor la ultimul, aşa cum considerăm noi, această specie nu s-ar înscrie întrutotul în spaţiul genului poeziei religioase.

Cunoscutul fenomenolog al religiei, suedezul Geo Widengren accentuează că „religia şi magia sunt două reacţii psihice diametral opuse. În religie omul simte dependenţa sa de o putere care îi conturează rostul existenţial; în magie omul se consideră el însuşi acea putere, ori, măcar, are asupra acestei puteri un control”[2].

Deosebirea descântului magico-sacral (sau a blestemului ori formulelor magice) de speciile rugii constă în apartenenţa lor de concepţia despre lume: primele sunt caracteristice reflecţiei magico-rituale a lumii. Obiectul influenţei lor este lumea înconjurătoare, procese în care însuşi omul produce schimbări prin forţa cuvântului său. Acele trei alte specii create în cadrul acestui gen (rugăciunea – imnul religios – psalmul) reflectă concepţia religioasă despre lume, credinţa în posibilitatea influenţării asupra lumii exterioare cu ajutorul dialogului cu zeitatea (acest subiect lipseşte din descântece). Cu toate acestea descântecul se poate transforma, de pildă, în rugi populare, care au multe caracteristici specifice rugii[3].

Definirea creştină canonică a rugăciunii deosebeşte rugăciunile Vechiului Testament de rugăciunile Noului Testament. „Constantele permanente ale rugăciunilor din Vechiul testament constituie legătura nemijlocită cu viaţa poporului”, ele „se bazează pe ceea ce a fost şi ceea ce este. Laitmotivul lor este ca în viitor (...) mântuirea lui Dumnezeu să fie dăruită pământului... După conţinut rugăciunea Israelului este indisolubilă de istoria lui”[4]. Rugăciunea din Noul Testament deschide o nouă perspectivă: este trecerea de la „ruga instinctivă” la „rugăciunea adevărată”; aici „iubirea creştină este axa de bază a rugăciunii. Ea trebuie să fie condiţia rugăciunii şi desăvârşirea ei”[5]. Mircea Eliade indică, cu toate acestea, o legătură nemijlocită şi apropiată a poeticii şi ideaticii, a plinului semiotico-semantic din rugăciunile Vechiului şi Noului testament. Rugăciunea „Tatăl nostru”, ca „expresie a evlaviei ebraice” „nu se referă la persoana întâi singular a unei

[1] Irina Danilenko, *Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція*, Nikolaev, 2008, p.12.
[2] Geo Widengren, *Fenomenologia religii*, Varşovia, 2008, p.20.
[3] Igor Guncik, *Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування*, Lvov, 2011.
[4] *Словник біблійного богослов'я*, Lvov, 1996, p.437.
[5] *Idem,* p.441.



BDD-A27202 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:41 UTC)

personalităţi aparte, ea foloseşte clar pluralul: Tatăl „nostru", pâinea „noastră" cea de toate zilele, dă-ne nouă astăzi, iartă greşelile „noastre", „ne" mântuieşte de cel viclean. Conţinutul ei are ca model rugăciunea „cadiş" din vechea sinagogă şi reflectă dorul regăsirii (refacerii) stării (emoţiei) religioase primare: a epifaniei lui Iahve ca Tatăl. Cu toate acestea, textul pe care îl propune Iisus Hristos este mult mai scurt şi mai dinamic. În acelaşi timp orice rugăciune trebuie să fie străbătută de o credinţă adevărată..."[1].

Episcopul Kallist Uer, analizând caracteristicile teologice ale rugăciunii, afirmă că „prima condiţie a realizării sfintei liturghii sau a rugăciunii este aşezarea în faţa lui Dumnezeu. (...) A te ruga – nu înseamnă neapărat a dori de la Dumnezeu ceva. Nu este nevoie chiar să foloseşti cuvintele, pentru că, deseori, cea mai profundă şi mai puternică dintre toate rugăciunile esta pur şi simplu a-l aştepta pe Dumnezeu în linişte"[2]. În timpul rugăciunii, continuă el, *homo religiosus* simte în acelaşi timp mila şi dreptatea lui Dumnezeu, bunătatea Lui şi severitatea" (urmând psalmul 100, 101)[3]. În timpul rugăciunii „ne folosim, în primul rând, cuvintele şi aceste cuvinte au sensuri denotative, conştientizate de o gândire raţională". Dar alături, „dincolo de sensul lor primar, anumite cuvinte şi fraze, încărcate de asocieri şi semitonalităţi, conţin în interiorul lor o putere şi o poezie tainică. Adică, în rugăciunea noastră folosim cuvintele nu numai cu sensul lor propriu, ci şi cu o anumită coloratură. Cu ajutorul unor mijloace poetice, chiar dacă textele în cea mai mare parte sunt proză ritmată şi nu strofe cu rimă – noi aducem cuvintelor sensuri noi"[4].

Cu această ocazie, se cuvine să accentuăm aici că legătura atât de strânsă dintre rugăciune şi poezie a aşezat bazele viitoarelor transformări ale rugăciunilor canonice în cântările lor şi bazele tradiţiei artistice de creaţie a rugăciunilor literare. Tocmai acest fenomen este, mai cu seamă, acel *indifferens* , comun, care uneşte toate trei specii ale genului, care se analizează în demersul nostru. Pe baza exemplului rugăciunii lui Iisus Hristos şi a altor rugăciuni din Biblie se pot stabili astfel de trăsături caracteristice ale acestui gen literar: 1) un anumit patos emoţional (solemnitate); 2) o anumită stare sufletească sau o stare de înălţare religioasă-

[1] Mircea Eliade, *Historia wierzeń i idei religijnych*, Varşovia, 2008, vol. 2, p.278.
[2] Kallist Uer, *Внутрішнє царство*. Kiev, 2003, p.65.
[3] *Ibidem*, p.66.
[4] *Ibidem*, pp.68-69.



BDD-A27202 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:41 UTC)

sufletească; 3) structură tradiţională (chemare, rugă şi slăvire), cu ajutorul cărora devine posibil dialogul omului cu Dumnezeu[1].

În acelaşi timp „sentimentul unităţii în rugăciune, pe care îl resimţea poporul ales, este pus la baza creării Psaltirii şi acceptării ei de către Biserică". Şi împreună cu toate acestea, adaugă autorii *Vocabularului teologiei biblice*, „Psaltirea este culegerea formulelor închegate şi a preceptelor ceremoniale"[2]. Adăugăm că această „închegare" este specifică şi rugăciunilor canonice în general: ea crează o matrice artistică specifică, care permite diferenţierea în ea a acelei prime baze care indică apartenenţa de gen a rugăciunii literare, a imnului literar, a psalmului literar sau a cântării religioase... Înrudirea atât de apropiată între rugăciune şi psalm este sesizată cu mult înaintea tradiţiei iudeo-creştine – deja în tradiţia sumero-akkadiană, unde „în cadrul cultului o mare importanţă are rugăciunea personală şi psalmii canonici. Textele şi imaginile din Psaltire sunt consonante cu poezia orientului apropiat, în mod deosebit cu tradiţia culturală canaananiană şi sirianо-palestiniană.

Serghei Averinţev atrage atenţia că Psaltirea este aceea dintre cărţile Vechiului testament care „a obţinut unica relevanţă de acest tip pentru viaţa liturgică cotidiană a creştinilor..."[3]. Psaltirea este cartea unică a Vechiului Testament, care (alături de evanghelii şi Apostolul din Noul Testament) a fost inclusă în canonul liturgic. Rostirea lor în timpul liturgiei divine alcătuia ciclul anual, ceea ce era un element important în structurarea anului calendaristic creştin, ca a unui întreg „sacrocronotop". Anume acest lucru dă Psaltirii un statut specific, deosebit, între cărţile Vechiului testament în tradiţia creştină. Psalmii erau o formă populară de dialog al omului cu Dumnezeu, de aceea, deseori, se foloseau cu acest scop, la egalitate cu rugăciunea, iar toată culegerea era considerată „nu ca o carte de poezie lirică, ci ca o carte a imnurilor de rugăciune. Pe lângă diversitatea lor tematică, ele păstrează tradiţia literară comună şi „spiritul" poporului evreu."[4].

---

[1] Veronika Ciotari, *Проблема генологічної диференціації та термінологічного окреслення параметрів жанрового діапазону духовної поезії (на матеріалі творів поетів Західної України) /* în vol. V. Ciotari, *Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: збірник наукових праць*, Rivne, 2007, p.70.

[2] *Slovnik…,* p.438.

[3] Serghei Averinţev, *Ветхий Завет как пророчество о Новом: общая проблема – глазами переводчика* // Serghei Averinţev, *Собрание сочинений. Переводы: Евангелия. Книга Иова. Псалмы,* Kiev, 2004, p.465,

[4] Zoriana Lanovik, *Hermeneutica sacra*, Ternopil, 2006, p.344.



BDD-A27202 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:41 UTC)

S. Averinţev accentuează şi asupra faptului că „în limba evreilor (ivrită – V.A.) Cartea Psalmilor se numeşte aşa cum se numea deja în timpul comunităţii qumrane – *Cartea Laudelor (...).* Încă o denumire, poate şi mai veche, a Cărţii Psalmilor, care s-a păstrat în Talmudul din Ierusalim (...) este *Cartea Cântărilor (3,23).*

Cartea Psalmilor sau Cartea Laudelor, în istoria tradiţiei culturale europene, a devenit unul dintre fundamentele pe baza cărora, în această tradiţie se năştea poezia religioasă: „Lirica religioasă creştină tot timpul, de la începuturi chiar, se orienta după poetica şi ordinea generală de prezentare a „Cărţii Laudelor" – acest lucru priveşte atât imnografia bizantină, cât şi cea europeană. Trecerea poeziei religioase a ţărilor creştine la limba naţională vie a creat condiţia apariţiei unui număr mare de traduceri poetice şi ale cântărilor psalmice."[1]

Tematica psalmilor este foarte variată: „cele mai multe creaţii au conţinut religios laudativ, ale căror motiv central este slăvirea lui Dumnezeu şi a măreţiei Dumnezeieşti a universului. O parte din ei redă chipul omului în relaţia sa cu Creatorul şi creaţia Lui, viaţa lui pământească, ca o călătorie temporară către eternitate; o mare parte este închinată motivelor istoriei Israelului, descrie evenimentele importante, evidenţiază mâna lui Dumnezeu în cursul istoriei; o altă parte se referă la Legi şi literatura înţelepciunii – în care se vorbeşte despre adevărul Cuvântului lui Dumnezeu şi necesitatea respectării poruncilor pentru bunăstarea şi binecuvântarea fiecărui individ, neam, popor.[2]

Rugăciunea, declară Gerard van der Leeuw, „este exprimată în cuvinte ca o confruntare a voinţei omului cu voinţa divină, care asupreşte voinţa omenească (...) Rugăciunea se evidenţiază printr-o varietate largă de tonalităţi: de la ameninţare până la cea mai mare supunere, de la cele mai penibile rugăminţi până la încrederea incontestabilă". În general, rugăciunea este „în esenţa ei un dialog. Acest dialog are un scop foarte concret: rugămintea pentru ceva. Uneori, cu toate acestea, el este pur şi simplu o exprimare a credinciosului, plină de respect a unui fricos, sau a unei altfel de stări"[3]. Mitropolitul Ilarion adaugă: „fără tăgadă, sensul iniţial al acestui cuvânt

[1] *На ріках Вавилонських. З найдавнішої літератури Шумеру, Вавілону, Палестини,* red. N. Moskalenko, Kiev, p.23.
[2] Lanovik, *op.cit.,* pp.345-346.
[3] Gerardus Van der Leeuw, *Fenomenologia religii*, Varşovia, 1997, p.373.



BDD-A27202 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:41 UTC)

era ‚a ruga, a implora'[1]. Mircea Eliade indică faptul că „terminologia legată de rugăciune derivă din două rădăcini diferite": „În grupa dialectală primară, în care intră grupele getă, slavă, baltică, armeană (şi, probabil, germanică), sunt consemnate expresii înrudite cu geticul *maltai* - a ruga, în timp ce în grupele dialectale iraniană, celtică şi greacă sunt consemnate cuvintele care derivă din rădăcina *ghwedh* - a ruga, a dori[2].

Particularităţile rugăciunii şi ale psalmului declarate aici sunt şi moduri importante de diferenţiere a lor: dacă rugăciunea este o adresare, atunci psalmul este de cele mai multe ori o slăvire.

Dacă vorbim despre imn, atunci mitropolitul Ilarion constată că „acesta este un cântec de laudă în cinstea zeilor şi a eroilor, este un cântec solemn în general."[3] Întrucât varietatea imnurilor „cu greu se subordonează unei ordini de clasificare" şi, „în această situaţie o greutate deosebită capătă titlurile, care reflectă punctul de vedere al autorului asupra percepţiei imnului ca gen, de către publicul cititor, care, la urma urmei, nu este garantul adecvării structurii unor asemenea opere la fenomenul de gen al imnului."[4] Cântarea psalmilor (*Epistola către efeseeni*, 5.19) mută câmpul specific psalmului la particularităţile de specie literară ale imnului.

Michael Kunzler scrie despre imnuri, care se interpretau alături de psalmi: „La moştenirea de rugi ale creştinismului timpuriu, în afară de psalmi, se adaugă şi imnurile; unele se regăsesc în Noul Testament. Ca „psalmi compuşi individual" (Psalmi idiotici ca o contrapondere la psalmii Psaltirii), se bucurau de o popularitate atât de mare, că grupurile eretice se străduiau să lărgească învăţăturile lor anume prin imnuri. De aceea, în catedrala din Laodiceea (...) imnurile erau interzise, iar ca rezultat, din vechile imnuri creştine până în timpurile noastre au ajuns doar osanalele liturgice."[5]

Întoarcerea către tradiţia de creere a psalmilor, în literaturi diferite şi secole diferite, se poate considera ca un element repetabil deosebit, născut din aceea că în anumite epoci apare necesitatea exprimării prin această specie a acestui gen, a propriilor, *aici şi acum,* sentimente, care, într-o anume măsură, rezonează cu ideile, convingerile, sentimentele creatorilor psalmilor biblici. Unul dintre exemplele

[1] Mitropolitul Ilarion, *Етимологічно-семантичний словник української мови*,. vol. I, Winnipeg, p.96.
[2] Eliade, *op.cit.*, I, p.197.
[3] Mitropolit Ilarion, *op.cit.*, I, p.275.
[4] *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*, Cernăuţi, 2001, p.122.
[5] Michael Kunzler, *Літургія Церкви*, Lvov, 2001; Vasil Laba, *Патрологія*, Roma, 1974, p.466.



BDD-A27202 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:41 UTC)

strălucite al unei asemenea întoarceri la aceste rarităţi ale speciei psalmului, în secolele viitoare poate fi poezia metafizică.

Pe baza exemplelor unor detalii artistice şi ale tropilor se poate urmări cum anumite elemente ale poeticii genului poeziei mistice călătoresc în timp. Nortrop Frei atrage atenţia că „în Psalmul al 19-lea Dumnezeul biblic, până într-o anume măsură, este arătat în ipostaza unui alt Dumnezeu – Dumnezeul cerului sau al soarelui”[1]. Pentru poeţii creştini ai Renaşterii şi Barocului aceşti Dumnezei devin „deja metafore depline, ca atare, se înscriu în poezie cu cele mai mici corecturi.”[2]

În acelaşi timp, cu un context istoric, politico-socal important, care naşte psalmii, se cuvine să atrag atenţia asupra încă a unei trăsături specifice lor, care îi situează aparte de rugăciuni (care, în forma lor canonică se pot numi general-umane, fără specific naţional) –, pe o bază etnopsihologică: „acestea sunt cele mai frumoase perle ale poeziei evreieşti a Vechiului testament.” Ele „s-au născut în inima sufletului oriental semit”, au crescut pe solul ideilol epocii de atunci şi s-au întărit prin influenţa biruitoare a monoteismului.

Tematica psalmilor este variată – de la caracterul general-religios până la momentele personale ale sentimentelor omului care îşi deshide inima către Creator. Compoziţia lor „se remarcă deseori prin refrenele repetate.” Psaltirea este plină de forme poetice înălţătoare, precum : epiteton ornans, limbaj expresiv, caracteristic pentru Vechiul testament, sinonime, paralelisme sintetice şi antitetice, anafore, simbolica, etc. În afară de stilul oriental dominant întâlnim aici şi momente dramatice[3].

Astfel, rugăciunea literară, cântarea ritmată a psalmilor, ale căror prim izvor au fost rugăciunea, psalmul şi imnul religios, se pot considera o expresie originală şi irepetabilă a dialogului-rugă cu Dumnezeu, a tendinţei exprimate artistic ca într-o altă lume, în parte şi în cea contemporană, să demonstreze aceleaşi sentimente care îl inspirau pe creatorul/creatorii liricii religioase. Conform observaţiei pertinente a cercetătorului – „speciile poeziei religioase, strâns legate între ele, alcătuiesc un sistem literar-religios unic. Comune pentru ele sunt, în primul rînd, tematica religioasă canonică, iar în al doilea rând – dialogismul interior (dialogul omului cu

[1] Tetiana Riazanţeva, *Стихія в системі. Європейська метафізична поезія XVII – першої половини XX ст.: мотиво-тематичний комплекс, поетика, стилістика*. Kiev, 2014, p.56.
[2] *Ibidem*, p.56.
[3] Oleksander Dombrovski, *Літературні елементи в Біблії*, Kiev, 1952, nr.5–6, p.286.



BDD-A27202 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:41 UTC)

Dumnezeu). În acelaşi timp, fiecare dintre ele este plină de un conţinut deosebit şi se raportează printr-un anume mod al actului de exprimare."[1]

Deci, o disociere clară a acelor indifferens în spaţiului speciilor de rugă (înainte de toate a rugăciunii, a psalmului şi imnului), descoperirea acelor differens care indică irepetabilitatea lor sau, măcar, caracterul particular, este posibilă.

Metaforic, o asemenea disociere a acestor trei specii se poate prezenta în forma unei flori, unde sepala constituie acele carecteristici de gen (*indifferens*), care sunt comune pentru toate florile, care hrăneşte acele petale-specii aparte, le întăresc şi le ţin împreună, iar fiecare dintre petale – specie creată aparte – , în acelaşi timp se aseamănă cu petalele vecine, şi în acelaşi timp este irepetabilă, adică posedă anume caracteristici *differens*. Ca perspecstivă pentru cercetările viitoare a problemei dezbătute, o constituie aprofundarea şi precizarea particularităţilor fiecăreia dintre aceste specii şi studierea transformărilor lor în poezia diverselor popoare.

**Bibliografie:**

Antoficiuk, Volodîmîr, *Своєрідність інтерпретації біблійного тексту у циклі Т. Шевченка "Давидові псалми" // Тези доповідей X Всеукраїнської славістичної конференції "Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури",* vol. 1, Cernăuţi, 1992, pp. 72–73.

Averinţev, Serghei, *Ветхий Завет как пророчество о Новом: общая проблема – глазами переводчика // Аверинцев Сергей. Собрание сочинений. Переводы: Евангелия. Книга Иова. Псалмы,* Kiev, 2004, pp. 465–481.

Averinţev, Serghei, *Вслушиваясь в слово: три действия в начальном стихе Первого Псалма – три ступени зла // Аверинцев Сергей. Связь времен*, Kiev, 2007, pp. 23–30.

Betko, Irina, *Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX ст*. – Zielona Góra-Kiev, 1999

Betko, Irina, *Псалтир в українській поетичній традиції: Історія і поетика рецепції // Świat przedstawiony w dziełach pisarzy Wschodniej Słowiańszczyzny* / Red. W. Wilczyński, Zielona Góra, 1994. pp. 310–328.

Ciotari, Veronika, *Проблема генологічної диференціації та термінологічного окреслення параметрів жанрового діапазону духовної поезії (на матеріалі творів поетів Західної України)* / Чотарі // *Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: збірник наукових праць.* – [Редкол.: Давидюк В. Ф., Денисюк І. О., Ґоломб Л. Г. та ін.]. – Вип. XVII, Rivne, 2007, pp. 67–75

Danilenko, Irina, *Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція*, Nikolaev, 2008

[1] Ciotari, *op.cit.*, p.68.



BDD-A27202 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:41 UTC)

Dombrovski, Oleksander, *Літературні елементи в Біблії*, Kiev, 1952, nr. 5–6., pp. 284–288

Durkheim, Emil, *Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії*, Kiev, 2002

Eliade, Mircea, *Historia wierzeń i idei religijnych*, Varşovia, vol. 1-2, 2008

Gunciuk, Igor, *Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування*, Lvov, 2011

Kunzler, Michael, *Літургія Церкви*, Lvov, 2001

Laba, Vasil, *Патрологія*, Roma, 1974

Lanovik, Zoriana, *Hermeneutica sacra*, Ternopil, 2006

Mitropolitul Ilarion, *Етимологічно-семантичний словник української мови: У 4-ох томах.* vol. I., 1979; vol . III, 1983, Vinnipeg-Volînia

Nabîtovîci, Igor, *Універсум sacrum'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)*, Drogobîci-Lublin, 2008

Novikova, Marina, *Прасвіт українських замовлянь // Українські замовляння*, Kiev, 1993, pp. 7–29

Riazanţeva, Tetiana, *Стихія в системі. Європейська метафізична поезія XVII – першої половини XX ст.: мотиво-тематичний комплекс, поетика, стилістика*, Kiev, 2014

Uer Kallist, *Внутрішнє царство*, Kiev, 2003

Van der Leeuw, Gerardus, *Fenomenologia religii*, Varşovia, 1997

Widengren, Geo, *Fenomenologia religii*, Varşovia, 2008

*Ви, зорі-зориці... Українська народна магічна поезія (Замовляння)* – [Упорядники М. Василенко, Т. Шевчук], Kiev, 1992

*Лексикон загального та порівняльного літературознавства*, Cernăuți, 2001

*На ріках Вавилонських. З найдавнішої літератури Шумеру, Вавілону, Палестини / Упорядкув. Н. Москаленко*, Kiev, 1991

*Словник біблійного богослов'я*, Lvov, 1996



**BDD-A27202 © 2016 Editura Universității din București**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:41 UTC)**